

— Kriza je, može se ustvrditi, strukturalni moment novovekovnog doba, sastavni deo moderne. Štaviše, »naš svet i njegov razvoj su nastali na temelju krize, kao muzika na instrumentu« (Tischner, str. 109.).

— Kriza je takođe razvojni moment modernog doba. Ona može biti generator napretka, i to naročito u ekonomiji, industriji, tehnici i prirodnim znanostima. U ekonomiji kriza najčešće deluje kao efikasan *purgativ*: »Zadatak je kriza, koje se subjektivno doživljavaju apsolutno kao poremećaji, da odstrane disproporcionalnosti i neuspele strukture i da ponovnim stvaranjem izgleda za akumulaciju, podizanjem rentabilnosti kapitala, stvore osnovu za nastavljajanje dugoročnog procesa rasta« (Knut Borchardt, str. 141.).

— Kriza ima svoju subjektivnu i svoju objektivnu stranu. Dok je na ovoj drugoj posebno insistirao von Weizsäcker svojom teorijom — oslonjenom na analize strukture znanstvenih revolucija Thomasa Kuhna — o ravni (Ebenen) i krizama odnosno munjevitim osvetljavanjima (fulguratio) kao univerzalnom sledu dešavanja u svemiru, organskoj prirodi i ljudskim kulturama, »eminentno subjektivni karakter krize« (R. Thom, str. 28.) potvrđuje na ovaj ili onaj način većina autora.

— Postoji suštinska veza između kriznosti i vremenitosti. Pored već prikazanih stavova Ricoeura i Kosellecka, naveli bismo još samo gledište Krzysztofa Pomiana. Za njega je savremena kriza u suštini kriza budućnosti, jer čitava naša civilizacija počiva na budućnosti kao jedinom garantu mogućnosti njenog funkcionisanja. Prelaskom metalnog u papirni novac, dogodio se odlučan preokret kojim je prošlost definitivno istisnuta sa povlašćenog horizonta.

— Ocenjena složeno kao potencijalno »najžusnija od svih u dosadašnjoj istoriji čovečanstva« (Weizsäcker, str. 9.), ipak preovladava uverenje da je izlaz iz nje moguć, a to najviše zavisi od načina čovekovog držanja u svetu i prema svetu kao celini.

Sve učestaliji i sve povišeni glasovi, koji dopiru sa najrazličitijih strana, slivaju se u dramatično upozorenje da razjedajućem dejstvu, potencijalno najrazornijem u povesti čovečanstva, ovovremene krize nije uspeła izmaći gotovo nijedna strana društvenog i individualnog života. Govori se, tako, o krizi ekonomije, politike, morala, umetnosti, međuljudskih odnosa, kapitalizma, socijalizma, nerazvijenih, odnosa Sever—Jug, Istok—Zapad, detanta, ideologija, komuniciranja, jezika, porodice, braka, seksa, obrazovanja, vaspitanja, ove ili one industrije, sporta, demokratije, diktature, poverenja, investicija, sirovina, energije, nafte, dužničko-poverilackih odnosa . . . itd. . .

Da se govor o krizi ne bi pretvorio u krizu govora mora biti govor krize. Govor krize moguć je samo kao trans-znanstveni, takođe: trans-filozofski. U strogom smislu, nešto kao »krizologija«, krizo-logika, znanost o krizi, nije moguća. Znanost zahvata samo ono što je oformljeno, kriza rasformljuje. Znanost proučava skrtnuto, kriza rasplinjava. Za razliku od metafizičkog, govor krize ni sa čim ne računa unapred (temelj, subjekt, cilj, akcija). On nema pozitivan već samo negativan karakter. Njegov je domen negativno mišljenje, mišljenje koje raskriva skriveno (ideologizirano, metafizicirano, tehnicirano, funkcionalizirano, petrificirano), ali ne otkriva transcendentno, ne objavljuje teleološko. Ono zna da ne zna, docta ignorantia. Više naslućuje nego što utvrđuje. Više zapitkuje nego što odgovara. Ako treba, radije čuti nego da brblja. Cisto logičkom diskursu suprotstavlja hibridni (pojmovi + metafore), imperijalizmu pojma — raštrkan pokret otpora.

Umesto samouverenih spoznaja i uputstava za delovanje, mišljenje kao govor krize može da ponudi jedino horizont razumevanja fenomena. Orijentaciona ideja skiciranja tog horizonta mogla bi da glasi: moderna kriza jeste kriza moderne, tj. same modernosti moderne. Bit i (kvazi) transcendentni a-priori modernog doba jeste robni način proizvodnje života (i smrti). Subjekt robnog načina proizvodnje jeste trojedinstvo Kapitala, Rada i Tehnike. Subjekt je ujedno supstancija. Uslov subjekta/supstancije moderne, građanske epohe jeste proizvodnja života kao permanentne krize. Kriznost života (rascepjenost, disharmoničnost, sukobljenost) nije samo pretpostavka nego i rezultat procesa proizvodnje epohe. Kriza je na taj način položena u samo jezgro moderne, kao što je princip moderne samo jezgro moderne krize.

Ovaj imanentni circulus vitiosus zbiljskog načina proizvodnje života građanske epohe izgleda začaran. Slika sveta koju rečeno kružno kretanje emituje smešta se u večnost. Schein ist Sein. Da bi se uspeło ukloniti fascinantno dejstvo začaranosti, valja pristupiti *nemiru otkaravanja*: u mišljenju, u osećanjima, u delovanju. To je jedina šansa da opčinjenost započne bledeti. Ako kriza, izvorno, znači skupa raz-lučivanje i od-lučivanje, tada se ova reč odnosi kako na čovekov subjektivitet koji je zaostrenošću okolnosti postojanja izazvan nužno da bira i sudi, da se delatno opredeljuje, tako i na situaciju koja čoveka samog raz-lučuje i njime, na neki način, i od-lučuje. Nije samo čovek taj koji proseca krizu, nego je i kriza ta koja proseca čoveka. Stećište sila iz prošlosti i budućnosti, moderna je kriza kao *naglašeno sada* u biti *zgnusnuto vreme*. Tradicionalni odgovori za prevladavanje krize u smislu centralne, organizovane, disciplinovane i skoncentrisane Velike Akcije više nisu zadovoljavajući. Ne sme se smetnuti s uma programirana *uračunatost* Pobune u mehanizam održanja *status-quo*a etablarinog poretka, štaviše, njena proizvedenost u manipulativne svrhe. Probaj iz začaranog kruga zbog, između ostalog, i toga teško da može da bude *coup de grâce*. Budući da je jedino stvarno prevladavanje krize prevladavanje modernosti moderne u čijoj osnovi ona leži, ono zahteva ne anti-moderno nego post-moderno držanje koje modernost nagrizava iznutra. S one strane i optimizma i pesimizma, koji su objedinjeni u zajedničkoj neodgovornosti prema vremenu, traži se čulna duhovnost i duhovna čulnost (Marx govori o »duhovnim, praktičkim čulima«, u »Ekonomsko-filozofskim rukopisima« iz 1844.), stanovita receptivnost, otvorenost za novo i drugo, odmerenost, odvažnost u smislu sposobnosti vaganja stvari, nova senzibilnost i drugačiji karakter intersubjektivnog komuniciranja i delovanja. Verovatno bi tek takvo držanje i ponašanje, danas u stvarnosti difuzno, fragmentarno, punktualno, kolebljivo, moglo da čini početne impulse onoga što je pogođeno nazvano *pregorevanjem, prebolevanjem epohe* (V. Sutlić). Ma koliko to bilo tiho, sporo i bolno, mogućnost pregorevanja moderne — koja, rasuta, u klicama počinje nicati na različitim tačkama ugroženog sveta — ukazuje se kao jedini način izlaska iz krize koja sve više zadobija izgled stanja koje je Hans Magnus Encensberger neugodno tačno opisao u poemi »Propast Titanika«:

Opominjem ih, vičem, npr. put je pogrešan, moje dame i gospodo, stojte na ivici provalije. A oni se samo umorno smeju i hrabro uzvrćaju: Hvala, takode.

promišljanje razvoja

milan blagojević

Zoran Roca: »DEMOGRAFSKO-EKOLOŠKI SLOM«, Mit o demografskoj eksploziji i ekološkoj katastrofi, August Cesarec i Institut za zemlje u razvoju, Zagreb, 1987. god.

Koliko je složen naučni poduhvat da se ovlada »opštepoznatim, koje zbog toga što je poznato nije i spoznato« (Hegel), potvrđuje i knjiga našeg teoretičara razvoja Zorana Roca *Demografsko-ekološki slom* u ediciji »Suvremene teme«. Ova inspirativna studija o jednom od najizazovnijih i najviše proučavanih »svetskih« tematskih kompleksa savremenog doba-demografskoj eksploziji, problemima čovekove okoline i siromaštva tzv. *Trećeg sveta*, ne iscrpljuje se samo u razotkrivanju i interpretaciji latentno nepoznatog u datoj problematici koje je postojeći praksis verifikovao kao opštepoznato, već nastoji dovesti u pitanje vladajući tip inauguracije opštepoznatog i njegove ideološko-mitske manifestacije. »Prihvatim sam taj izazov iz uverenja da treba mijenjati široko uvriježeno pogrešno stanovište o demografsko-ekološkom kompleksu kao ključnom činiocu 'začaranog kruga siromaštva' tzv. Trećem svijetu. Štoviše, interpretacija ove tematike poprimila je gotovo mitska obilježja: patetiku, iracionalnost likova 'više sile' vremensku i prostornu ispremiženost, moralističku poruku, itd.« — kaže autor u predgovoru.

U složenost Rocinog poduhvata, koju odlikuje multidisciplinarno traganje za međuzavisnim, istorijski potvrđenim i delujućim endogenim i egzogenim društveno-ekonomskim uslovima onemogućavanja većeg dela čovečanstva da valorizuje prirodne i društvene resurse za vlastiti razvoj, »ugrađen« je ambiciozan metodološki zahtev — eksplorativnost studije. Tako studija ne teži »eksplicirajući detaljne mjerljive ili operativne determinante na osnovi kojih bi bilo moguće pratiti i usmjeravati međuzavisne odnose između stanovništva, okoline i razvoja u zemljama u razvoju« (39), već, prvenstveno, određivanje stepena i načina povezanosti različitih aspekata tih odnosa. Zapravo, autor nastoji da premosti pozitivističko zasićenje postojećih elaboracija demografskih i ekoloških dimenzija »petrificiranih« stanja nerazvijenosti zemalja u razvoju i to sprovodi težim i neizvesnijim putem.

Naime, Roca ne želi zadobiti legitimnost svog istraživanja radikalizovanom eksplicitnom negacijom pojava manifestacija neomaltuzijanske doktrine u formi nekakve ekstrapolacije Marksove kritike Maltusa i Lenjinovih analiza imperijalizma u sadašnjost, već nasuprot tome, superiornost marksističke analize nastoji dokazati tako što monopolsko-kapitalističko-neomaltuzijansku paradigmu »ugrožene Planete zbog namnoženih siromaha« posmatra u razvojnom kontinuitetu same paradigme. Jednostranosti neomaltuzijanstva se, prelomljene kroz takvu optiku, povezuju u sistem sa istorijski formiranim »strukturalnim svojstvom« — neistoričnošću. Ta neistoričnost iskazuje se u ideološkom svodenju razvoja na ekonomski rast, problema okoline na ekološko-tehnološko apoteozu i problema stanovništva na kontrolu rasta. Neomaltuzijanstvo tako »ne zna, ali čini« (Marks), a čitaocima ove studije se otkriva funkcionisanje njegovih redukcija sa stanovništva: nemoguć društvenih nosilaca neomaltuzijanstva da shvate teorijsko značenje tih redukcija i moći da se one nametnu, uprkos ideologiziranosti njihovog shvatanja.

Ipak, unutrašnju samonegaciju »slepe prakse« neomaltuzijanstva Roca konzistentno strukturira u knjizi. Polazeći od određenja razvoja kao »procesa međusobno povezanih ekonomskih, socijalnih, političkih i drugih promjena, kojima je krajnji cilj stalno poboljšavanje dobrobiti stanovništva« (9), pri čemu su neophodni uslovi ostvarenja tog cilja: potpuna participacija učesnika u razvoju i pravedna distribucija postignutih dobrobiti, autor, preko definisanja »stvaranja bogatstva« (zadovoljenje potreba) i »poboljšavanja kvaliteta međusobnih odnosa« (takvih društveno-ekonomskih odnosa kojima se potrebe usklađuju vremensko-prostorno i sektorski od individualnog do društvenog odnosno od lokalnog do globalnog nivoa), dospeva do najopširnijeg određenja razvoja. To je, dakle, proces kojim Čovek stvara permanentne uslove svog opstanka na Zemlji.

Kategorijalni sistem je razrađen na tri nivoa (u tri dela studije): univerzalnom, naučno-teorijskom i praktičnom.

U prvom delu Roca analizira procese specijalizacije rada i artificijelizacije prirode koji čoveku proširuju ili sužavaju mogućnost ostvarenja razvojnih ciljeva u odnosima sa okolinom čiju izdašnost i receptivnost određuju, u smislu fizičkih granica, prirodnih zakoni. Pri tome je za razvoj, njegovu etiku i smisao podjednako važno stimulatívno ili sputavajuće delovanje ekosfere i sociosfere života. Zavisno od karaktera društvenih odnosa, kvantiteta i kvaliteta znanja, nivoa tehnologije, čovek, kao nosilac i cilj razvoja, određuje meru isprepletanosti društvenih dimenzija prirodnih zakonitosti i prirodnih dimenzija društvenih zakona. U tom kontekstu, koji, dakle, nije samo kosmički u smislu apsolutnog važenja zakona prirode po ljudsku egzistenciju, ni samo antropocentričan U Pitagorinom smislu, ispoljava se dihotoman karakter razvijenosti, kao kauzalne zavisnosti odnosa čoveka i okoline na jednom prostoru (u rasponu pozitivno-negativno) i odgovarajućih razvojnih ishoda istog odnosa na drugom prostoru. Razvojna slika sveta emanira tu dihotomiju. Ona ilustruje da je razvijeni deo čovečanstva, usmerivši koncentrisane društvene potencijale na ekonomski rast, presudno izmenio i doveo do krajnjih granica mnogobrojne činioce ekoloških ciklusa ne samo opštenog, već planetarnog prostora. U tom procesu i zahvaljujući njemu, prirodna i radom stvorena okolina u nerazvijenim zemljama dovodi se u besperspektivno razvojno stanje i postaje snažna prepreka (u vidu dezertifikacije, deforestacije i dr.) razvoju u uslovima izrazite ekonomske i tehnološke nerazvijenosti. Nesimetričnost valorizovanja razvojne osnove zapravo izražava i temeljno razlikovanje problema polucije okoline bogatstva od okoline siromaštva.

neophodnih prirodnih resursa i ekoloških ciklusa, te na minimizaciji resursa osnove koja bi omogućila razvoj drugim ekonomskim ciklusima i društvima, rada probleme stanovništva (tj. prebrzi rast i relativnu prenaseljenost) na jednom području, a u isto vreme pogoduje optimalnom razvoju stanovništva na drugom prostoru" (105). Ovakvo promišljanje autora navodi na zaključak da treba preispitati preovlađujuće stavove prema kojima je demografska eksplozija (brzi rast uz generiranje mlade starosne strukture) stanovništva zemalja u razvoju presudni čimbenik njihovih (a prema projekcijama demo-kretanja u budućnosti) i svetskih katalizirajućih efekata po okolinu zbog „tradicionalne“ nerazvijenosti poljoprivredne proizvodnje, nedovoljne industrijalizacije i „hiperurbanizacije“. Stanovništvo se po Roci mora tretirati kao društvo, te poprimiti i ulogu zavisne varijable, uslovljene spletom endogenih i egzogenih čimbenika razvojne (de) subjektivizacije. Ona rezultira u tome da su viškovi hrane istovremeno i glad, da je agrarna prenaseljenost — nezaposlenost, „nedovoljna“ industrijalizacija — industrija „luksuza“ manjine, „hiperurbanizacija“ — urbana beda većine, itd.

Dokumentovano obrazlažući procese integriranja građanskih teorija (ekonomskih, antropoloških, geografskih, psiholoških, i političkih) 50-ih i 60-ih godina u teorijski sistem poistovećivanja razvoja sa modernizacijom, a ove sa ekono-mičkim rastom, industrijalizacijom i urbanizacijom, odnosno njihovim kulturološkim obrascima u razvijenim zemljama, Roca kritikuje aktuelne implikacije tog sistema za tumačenje i prevazilaženje nerazvijenosti zemalja u razvoju. Razvoj se shvata kao linearan, proces koji nužno mora proći kroz pojedine etape i slediti put koji vrijedi za sve zemlje. „Razvojni jaz, tj. razlike između razvijenosti i nerazvijenosti, objašnjava se time što su neke zemlje, a posebno one koje su već doživjele industrijalizaciju, već prošle sve razvojne etape, dok su druge (tj. zemlje u razvoju) tek u prvim fazama ili još nisu ni stupile na prag razvojnih etapa“ (111). Krucijalne slabosti teorije modernizacije Roca sagledava, pozivajući se na opsežnu argumentaciju (Štajner, Pascallon, Stanovnik i dr.), u prenamaglašanju: „kašnjenja“ u razvoju kao nedovoljnog ekonomskog rasta, tvrdokornosti tradicije društava Trećeg sveta kao uzroka porekla i prirode nerazvijenosti i efikasnosti prenošenja obrazaca industrijalizovanih društava. U ovakvim „svojevremena“ teorije modernizacije autor vidi ideološku mistifikaciju produbljanja neokolonijalne zavisnosti zemalja u razvoju, jel je njena podupiračka uloga za „imitativni“ razvoj i razne oblike pomoći razvijenih zemalja, ustvari predstavljala apologetizaciju učvršćivanja zemalja u razvoju kao izvoznika jeftinih sirovina, uvoznika skupih gotovih proizvoda i sve većih svetskih dužnika.

Plodan heuristički teorijski okvir objašnjenja turbone razvojne sudbine 3/4 svetskog čovečanstva, pa time i njegovih populacijsko-okolinskih problema, Roca nalazi u teoriji odnosa centra i periferije (ekonomske zavisnosti), koja nerazvijenosti (iako ne sasvim koherentno u svim aspektima) tumači kao razvoj nerazvijenosti zavisnih periferija kapitalizma. U indukovanju eksploitisanosti i dominiranosti većina stanovništva zemalja u razvoju od strane centara moći vladajućeg monopolno-kapitalističkog načina proizvodnje u svetskim razmerama (imperijalizma) i reprodukcijom marginalizacije te većine u unutrašnjim polarizacijama zavisnih društava, temeljni je, istorijski potvrđen ključ „zračaranog kruga siromaštva“ zemalja u razvoju. Taj „kredo“ teorije zavisnosti autor aplicira (uz primetnu naklonost stavovima Franka, Amina, Emanuela, Don Santosa i drugih njenih pristalica) u razmatranju istorijskih korena nerazvijenosti eksploatacije i marginalizacije prirodnih i društvenih resursa, savremene nerazvijenosti i transnacionalizacije razvoja. Pri tome, Roca teoriju zavisnog razvoja tretira i kao saznanje delotvornih misaonih horionet prožimanja relavantnih postavki i dometa teorije demografske tranzicije i teorije jedinstva okoline i razvoja.

Tako bi se, smatra autor, fundiranjem i unapređivanjem teorije zavisne tranzicije, otklonila postojeća ograničenja teorije koja potiču od „modernizacijskog“ nasleđa i uticaja (zanemaranje uloge kolonijalno uvezenog smanjenja mortaliteta u izazivanju demografske eksplozije, objašnjavanje predugog trajanja predtranzicione etape prevashodno „tradicionalnim“ reproduktivnim ponašanjem stanovnika zemalja u razvoju), odnosno u celini prevazišlo „neuvažavanje postojanja i međusobne zavisnosti endogenih i egzogenih faktora razvoja stanovništva zemalja u razvoju, kao dijela svetskog stanovništva i kao subjekta u tokovima razvoja i nerazvoja u svijetu“ (174).

U posljednjem delu studije teorijski je najinteresantnije ukazivanje na klasnu jednostranost kontrole rasta stanovništva i eko-razvoja kao udarnih metoda rešavanja problema stanovništva i okoline u zemljama u razvoju. U tom kontekstu fiksacija na rigidnu populacionu politiku u merama kontrolisanja rađanja zapravo predstavlja futurološku racionalizaciju straha sadašnjosti od destabilizacije vladajućih kapitalno-odnosa. U istom smeru deluju i projekti eko-razvoja, sve zastupljeniji na međunarodnom planu rešavanja problema okoline u zemljama u razvoju (i u invajmentalističkom programu UN-UNEP-u), jer u krajnjoj liniji, okolinski prihvatljiv razvoj svode na „gašenje“ pojedinačnih, najkritičnijih i uglavnom lokalno-regionalnih problema, otvarajući, pri tom, čak i nove prostore zavisnosti u vidu profitonosnog transfera moderne eko-tehnologije.

Protivrećnost ovladavanja razvojnim problemima zemalja u razvoju autor prati i vrednuje u okvirima još dva svetska „trends“. Prvi je globalno simulaciono modelovanje razvojne budućnosti sveta. U tom kontekstu Roca ističe konzervativni karakter modela tipa „Granice rasta“, „Strategije da se preživeti“, „Global 2000“ u odnosu na oponentne reakcije koje su izazvali: Latino-američki svetski model i projekte tipa RIO, „Šta sada“, koji upućuju na to „da budućnost svijeta nije moguće promišljati bez korijenitih promena u međunarodnoj podjeli rada i ukupnim međunarodnim odnosima koji bi dugoročno omogućili uspostavljanje međusobno stimulativnih odnosa između čovjeka i prirode“ (242).

Drugi trend odstupanja normativnih opredeljenja od razvojne stvarnosti, autor nalazi u maloj ili nikakvoj delotvornosti međunarodnih deklarativnih opredeljenja serije svetskih konferencija iz 70-tih godina posvećenih ovim pitanjima, konstatujući da upozorenja „najnovijih“ svetskih skupova o stanovništvu i okolini (Meksiko i Najrobi) izražavaju sve dramatičniju regresivnost tih odstupanja — produbljenje jaza u razvijenosti.

Ova koncepcijski jasna i dosledna knjiga predstavlja nesumnjivo i mnogo čemu originalan i dragocen doprinos marksističkom promišljanju razvoja. To se posebno odnosi na koncept okoline, utemeljenje razvojnog pristupa stanovništvu i okolini sa stanovišta autentičnog zadovoljavanja ljudskih potreba i traganja za širim i dubljim gnosološko-epistemološkim dometima teorija demografske tranzicije i jedinstva okoline i razvoja.

Nameće se, ipak, utisak da bismo dobili misleno bogatiju studiju da se autor vrednosno eksplicitnije odredio prema populacijsko-okolinskom pitanju u kontekstu odnosa socijalizma i samostalnosti razvojnog puta. Takvo bi određenje ne samo relativiziralo predistinstvanost samostalnosti socijalizmom, a zavisnosti kapitalizmom, već bi aktualizovalo alternativu svetskog procesa samoupravljanja kao razvojnog puta zemalja u razvoju.

strukturalna karakteristika modernosti

miroljub radojković

„OBNOVA UTOPIJSKIH ENERGIJA“

Zbornik, priredio Vukašin Pavlović

Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije i Centar za istraživačko, dokumentacionu i izdavačku delatnost PK SSO Jugoslavije 1987. god.

Zbornici radova po pravilu su najteže štivo za prikazivanje, budući da mnoštvo autora može da ima različite polazne pozicije, razlikuje se u dubini analize, po stilu i terminologiji itd. Sve ove teškoće vredelo je savladivati da bi se sačinio osvrt na zbornik „Obnova utopijskih energija“, jer je reč o delu vrednom svake pažnje i preporuke širem krugu čitalaca. Nema potrebe da se do u detalje osvrnemo na svih 23 eseja, članaka i diskusij“ od kojih je knjiga sačinjena. Njenu strukturu dobro pokazuje spisak celina po kojima su prilozii grupisani: Kraj utopije — društva rada; sociolorija i novi društveni pokreti; ka novim paradigmama — Alternative klasičnoj politici; crveno i zeleno; zeleni izazov; savremeni feminizam i levice; novi pristup miru i partije i pokreti. Dakle, (pred nama je štivo čiji) predmet poznaje svako iole upućen u savremena društvena gibanja, nove tendencije koje su zapljusnule i našu zemlju posredstvom nekih alternativnih akcija i velikih društvenih tema (kao što su nuklearke). Smatramo da će nastavak diskusije o civilnom društvu, služenju vojnog roka, zaštiti prirode, položaju žene itd. učiniti ovu knjigu nezaobilaznom i vrlo široko rasprostranjenim priručnikom bez koga se već danas, a kamo li sutra, politički radnik jednako kao običan građanin neće osećati pravovajano upućenim i informisanim o suštini stvari.

Dodatnu teškoću za rad prikazivača stvarala je činjenica da je priređivač zbornika obezbedio opširan uvod, i pregnante uvodnike za svaku tematsku celinu. Tako se javila dilema da li bi bilo bolje odustati od samostalnog ocenjavanja i preneti samo izvode iz tekstova — predgovora koji takođe sintetizuju grupe izabranih priloga. No, dužnost je prikazivača da proceni i izbor i argumente za izbor i da se osvrne na celinu knjige, bez obzira na to što će svaki čitalac zbornika „Obnova utopijskih energija“ moći da u skladu sa sopstvenim interesovanjem odabere i pročita (samo) segment koji ga posebno zanima. Time hoćemo da kažemo da se zbornik može koristiti i na ovaj način, bez bojazni da je time propušteno nešto bitno ili kontradiktorno u ostalim celinama. One su strogo tematski podeljene i konzistentne, a svaka ponaosob je dovoljna za sticanje opširne, osnovne informacije.

Vukašin Pavlović je u uvodnom eseju otvorio panoramu pitanja i pojavnih oblika vezanih za savremene društvene pokrete u svetu — istovremeno i kod nas. On smatra da njihova pojava svedoči o skorom kraju procesa odvajanja političke države od civilnog društva, mada pokreti istovremeno služe „... uspostavljanju mosta među njima“ (str. 8). Pojava društvenih (iig alternativnih) pokreta širom razvijenog dela sveta za njega je istovremeno strukturalna karakteristika modernosti. Osnovni povod da se pokreti javi nalazi se u sferi osvajanja i zadovoljavanja društvenih potreba, a glavni pravac njihove akcije vodi mimo ili kroz postojeće političke institucije u formi opiranja, dakle sa negativnim predznakom. Dotičući se ciljeva društvenih pokreta Pavlović zapaža da mogu biti progresivni i regresivni, što bi značilo da se mogu javiti i „anti-pokreti“ koji bi ulivali „svežu krv“ klasičnim nosiocima društvenog poretka (državi, političkim partijama, armiji itd.). Budućnost ovih socijalnih aktera vezuje se za ishod strukturalne i globalne krize sveta, do koje je doveo i čije je konture odredio viševekovni život kapitalizma. Naravno, u onoj meri u kojoj je i socijalizam doprineo otvaranju globalnih, civilizacijskih pitanja i teškoća, i on će morati da se suoči sa pojavom i delovanjem novih društvenih pokreta. Stoga, u završnom delu uvodnog eseja Pavlović korektno tumači strah političkih sistema socijalizma od društvenih pokreta. On smatra da je odbojnost motivisana sa dva razloga: Time što je marksizam prešao iz faze teorije pokreta radničke klase u ideologiju (teoriju) poretka; i, time što se akteri vlasti boje gubitka kontrole nad društvom, jer se društveni pokreti opiru organizaciji, hijerarhiji, manifestnom ponašanju u korist vlasti itd. Za ovaj aspekt uvoda, koji je direktno u vezi sa stvarnim, aktuelnim previlanjima u SFRJ, uputno je podsetiti da je već ranije objavljen i ponuden političkoj i stručnoj javnosti (vidi rad V. Pavlovića u „Studentu“ o samoupravnom socijalizmu i novin društvenim pokretima). Međutim, ono što priređivač nije nakon stvaranja zbornika zapazio, pa tako ni objasnio u „pristupnom eseju“ su, po našem mišljenju dve stvari. Prvo nije se osvrnuo na nedosledno tumačenje socijalnog supstrata društvenih pokreta, ili na terminološku razliku (delom moguću zbog činjenica da su prilozii sa raznih jezika i iz pera različitih prevodilaca), zbog čega se uz društveni pokret vezuje mnoštvo odredbi: da je to akcija, akter, organizacija, kolektivitet... Čitalac bi mu bio zahvalan da je uputio na jedno određenje i dao argumente izbora. Drugo, upuštajući se već u prognozu budućnosti društvenih pokreta, morao je da oceni i varijantu njihovog, eventualnog, vraćanja u oblik političkih partija. Da podsetimo, to se već dogodilo sa ekološkičkim pokretom (zeleni) u SR Nemačkoj, o čemu govori nekoliko tekstova kasnije u zborniku.

Prvu tematsku celinu sačinjava u stvari samo esej Jirgena Habermasa „Nova nepreglednost“. Njegova izdvojenost — rang podglavlja — verovatno govori o tome da se prikazivač opredelio da od mnoštva teorijskih fundamena pristane uz one kojima nudi Habermasa. A ovaj se, prevashodno pita o tome da li savremeni svet ima snage za produženje utopijskog mišljenja i delanja „... odnosno snage da projektuje svoju budućnost“ izvan religioznog horizonta. Konstatujući da je